

Rozhovor s Vojenem Ložkem u příležitosti jeho 90. narozenin

Rozšířené zvláštní číslo Živy, věnované bezobratlým živočichům, dedikujeme dlouholetému členu redakční rady tohoto časopisu Vojenu Ložkovi, jinak též jednomu z otců zakladatelů moderní české zoologie bezobratlých, který letos v červenci oslavil 90. narozeniny (o jeho osobnosti také např. v Živě 2005, 4: XLVII–XLVIII; 2010, 4: LV–LVI). Protože o této žijící legendě české i evropské přírodovědy bylo již v různých rozhovorech hodně napsáno, rozhodla jsem se popovídat si s ním o jeho začátcích v přírodovědě i o tom, že štěstí přeje připraveným. Pojďme se tedy zeptat, jak se z malého zvědavého kluka ze Smíchova stane velký přírodovědec.

Pane doktore, kdy Vás poprvé napadlo zabývat se přírodovědou?

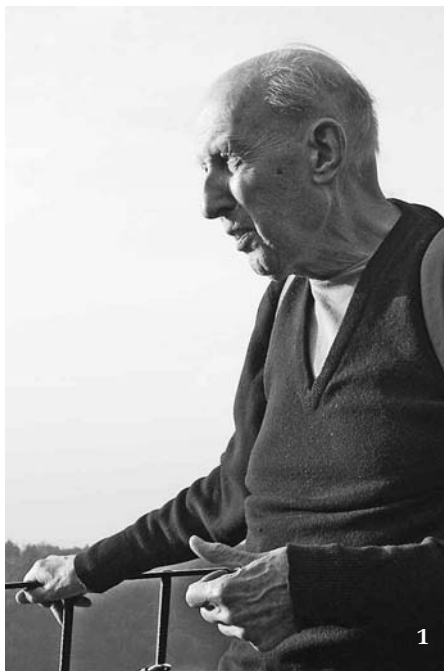
Od mého nástupu na obecnou školu na podzim 1931 jsem se naučil velice rychle číst a četl jsem rád, mimo jiné i přírodovědné knížky svých rodičů, kterým jsem ještě příliš nerozuměl, ale dočetl jsem se o různých přírodních objektech, ať to byly rostliny, zvířata nebo i geologické objekty. Měl jsem chuť je poznávat, nebo jsem je již identifikoval se svými prvními zkušenostmi a zážitky z přírody, která mě vždy lákala.

Měl jsem to štěstí, že jsem se narodil sice uprostřed Prahy, ale v místech, kde přírody bylo dost – Vltava a její tři ostrovy (Židovský, Střelecký a Žofín), a sady a parky na Petříně, kde tehdy na mnoha stromech visely tabulky s jejich jmény (českými i latinskými), takže jsem už jako kluk znal naše hlavní, především listnaté dřeviny. Také tu rostly některé pozoruhodné byliny, např. česnek podivný (*Allium paradoxum*), jehož jasně zelené porosty v časném jaru nebylo možné přehlédnout.

Zajímavá příroda byla i v poněkud širším okolí, třeba bílé vápencové scenérie v Prokopském údolí, s nimiž kontrastovaly tmavé, divoce rozeklané buližníky v Divoké Šárce. A ovšem eldorádo na řece v podobě smíchovského vorového přístavu – háfnu, kde kvákali skokani skřehotaví a rostla tam třeba voďanka žabí (*Hydrocharis morsus-ranae*). K tomu přistupovaly mé dojmy a poznatky z dvouměsíčních prázdnin v různých pozoruhodných krajinách, jako např. v rybníčné oblasti u Netolic v jižních Čechách, v horách Slovenska nebo na ostrově Krk v Jugoslávii.

A kdy Vás zaujali právě šneci?

Samozřejmě jsem dobře znal symbol šneka – hlemýžď zahradního (*Helix pomatia*), ale na svých toulkách přírodou jsem už v předškolním věku a pak i na obecné škole poznal další druhy, jako plamatku lesní (*Arianta arbustorum*), hojně vylézající po dešti při silnici za zámkem v Kame-

1 Vojen Ložek. Na každoroční exkurzi se studenty k přednášce Vývoj přírody České republiky je nejkrásnější rozhled od kříže nad Svatým Janem pod Skalou. Foto L. Juříčková

nici nad Lipou, nebo hlemýžď žlutavého (*H. lutescens*), kterého jsem pozoroval na travnatých stráních při silnici ze Spišské Nové Vsi do Spišskonovoveských kúpelí. Dále to byly ozdobné páskovky (*Cepaea*), ale i daleko méně nápadná mnohozubka evropská (*Laciniaria plicata*) na zdech zpustlé části zámku ve Stráži pod Ralskem; na Krku pak záplavy suchomilek, kterých jsem dovlekl obrovský pytel.

Kritický okamžik nastal na podzim 1938, kdy jsem narazil na barevnou tabuli Hlemýžďi čeští v XI. dílu Ottova slovníku naučného. Mé první cílené výpravy za sběrem měkkýšů pak časově spadají do vyhlášení Protektorátu na jaře 1939.

Za války jste jako gymnaziální student absolvoval v pražském Národním muzeu školu, jakou by Vám mohl kdekdo závidět.

Již na podzim 1938 jsem začal shánět vhodnou literaturu o šnecích a postavil jsem tak rodiče před těžko splnitelný úkol vyhovět mému přání k Ježíšku. Naštěstí má teta byla kantorka na gymnáziu, kde se obrátila o radu na kolegyni vyučující přírodopis, což byla manželka Otakara Štěpánka, vedoucího zoologie v Národním muzeu. Ten pravil: „Ať kluk přijde k nám, my už se o něj postaráme,“ a tak jsem se dostal do Národního muzea do péče Karla Táborského, jenž měl na starost bezobratlé (kromě hmyzu). K němu jsem chodil na pravidelné konzultace, které trvaly dlouhých 6 let války a během nichž jsem se postupně seznámil s řadou přírodovědců, ale i archeologů, jelikož muzeum fungovalo jako jedno z refugií, kde se v poměrném klidu v temných večerních hodinách při zlatemnění mohli scházet čeští badatelé. Zde jsem se seznámil s prof. Zdeňkem Frankenbergerem, který mi věnoval své separáty o šnecích, jimiž se v mládí zabýval. Návštěvy a konzultace v muzeu byly výborná škola. Mohl jsem v klidu načerpat spoustu rad a poznatků včetně praktických exkurzí do terénu, takže v létě 1945, kdy jsem zahájil studium na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze, jsem už nebyl žádným nováčkem. Během protektorátu bylo rovněž snadné dostat se k moderní německé „šnekařské“ literatuře, zejména k tehdy vysoce progresivnímu dílu Paula Ehrmanna Mollusken (Weichtiere) v Tierwelt Mitteleuropas, které se zabývalo naším územím a dokládalo tak obrovský pokrok, jaký zaznamenala malakozoologie od doby vydání základního díla Josefa Uličného.

Dalším zdrojem poznání byl tremp

Jak jsem říkal, měl jsem učitele, jimž vděčím za mnohé. Byli to však lidé, kteří se speciálně nevěnovali měkkýšům, takže v tomto směru jsem si musel poradit sám. Pomáhaly mi v tom zážitky z trempu, především s kamarádem Otou Leiským, které probíhaly mezi tercií a oktávou a byly spojené s intenzivním sběrem šneků. Plně podchycení druhového bohatství měkkýšů fauny (podobně jako u dalších skupin bezobratlých) závisí na dobré znalosti jejich ekologie. Naštěstí jsem měl již docela dlouhou praxi v terénu, takže mi bylo jasné, že měkkýši jsou úzce závislí na horninovém, resp. půdním prostředí a stejně i na vegetaci – jinými slovy, že úspěch jejich výzkumu závisí na hlubším poznání těchto faktorů a tím i na hlubším a širším poznání přírody jako takové. Neplatí to jen pro měkkýše, ale třeba i pro flóru. Dodnes mám živou vzpomínku, jak jsme se vraceli z prázdnin na Slovensku, kde jsem poznal původní, přírodě blízké lesy, a zastavili se na svačině v hospodářské smřčině někde na Jihlavsku – jak na mne tento chudý porost spolu s faktem, že končí prázdniny, depresivně zapůsobily.

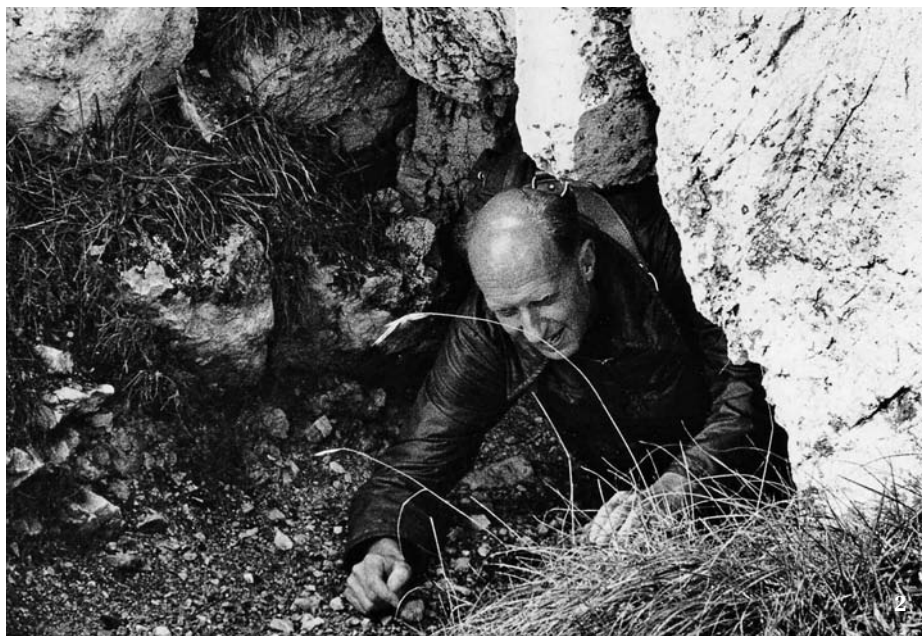
Na počátku Vaší vědecké kariéry stála spolupráce čtyř mušketýrů. Prošek, Ložek, Vlček a Kukla; všechno ale začal František Prošek. Jak to tehdy bylo?

Frantu Proška jsem osobně poznal v závěru svého studia na PřF UK, kde působil jako technický pracovník na geologii. I když neměl řádné vysokoškolské vzdělání, byl mimořádně nadaný archeolog, zastávající názor, že archeologický výzkum musí brát v úvahu i vývoj přírody a krajiny, v níž se pohybovali a působili pravěcí lidé. Díky tomu se už tehdy celkem dobře vyznal v problematice kvartéru, a když viděl, že se zabývám měkkými, navrhl mi, abych se věnoval těm fosilním, kteří by se mohli stát jednou z opěrných paleontologických skupin při rekonstrukci kvartérních poměrů. To se začalo brzy realizovat, neboť Prošek přešel do Archeologického ústavu Československé akademie věd, kde byl pověřen revizním výzkumem v Gánovcích, odkud pocházel Jaroslavem Petrbohem zachráněný výlitek lidské mozkovny. V té době ho mnozí naši odborníci považovali za podvrh. Já jsem k této akci přizval svého spolužáka Emanuela Vlčka (významného paleoantropologa a lékaře), takže vznikla tříčlenná skupina, která prováděla nový výzkum v této lokalitě a jasně prokázala její paleolitické osídlení v posledním interglaciálu a pravost výltku. Současně probíhal i výzkum v nově objevených jeskyních na Zlatém koni u Koněprus a v jeskyni Dzeravá skála v Malých Karpatech. V této době se k nám přidal geolog Jiří Kukla, tehdy zaměřený na výzkum krasu a jeskynních výplní. Byla to problematika, kterou se u nás v té době nikdo podrobněji nezabýval. Třeba dodat, že Prošek byl jedinečný pozorovatel a měl skvělé postřehy, které jsme v uvedené sestavě mohli celkem úspěšně realizovat a poněkud později předvést i řadě mezinárodních komisí organizovaných Archeologickým ústavem.

Dalším významným zlomem v kariéře byl „veleúkol“, který Vás bezpečně převezl přes neklidné vody 50. let.

Jak se získává takový desetiletý „grant“? Jako výzkumník Ústředního ústavu geologického (ÚÚG) jsem se podílel na výzkumech, které buď poskytovaly malakologický materiál, nebo nabízely poznání dosud opomíjených fenoménů, jakými např. byla mimořádně komplikovaná stavba vltavské nivy na Šumavě v souvislosti s plánovanou výstavbou nádrže Lipno.

Velký přelom pak nastal někdy kolem r. 1955, kdy ÚÚG navštívil zemědělský akademik Antonín Klečka s přáním, aby ústav uskutečnil výzkum ložisek přírodních hnojiv vhodných pro melioraci méně úrodných půd. Přirozená hnojiva mimo jiné byly rašeliny, sypké vápence (pěnovce, jezerní křídly) nebo i slíny starších útvarů. Tehdejší ředitel ústavu se obrátil na mne (nikomu jinému se do takového úkolu nechtělo), zda bych neměl zájem o tuto akci, která se vztahovala na celé území Československa a měla být provedena nejspíše do 10 let. V tomto okamžiku mi doslova bleskla hlavou myšlenka, že jde o jedinečnou možnost poznat celé území republiky a získat tak bohatý materiál fosilních i recentních měkkých, ale i řadu poznatků, které by se uplatnily v mnohem širší škále přírodovědné problematiky než jen v melioraci půd. Proto jsem navrhl, aby nedílnou součástí bylo i vytvoření přehledné mapy

půdních substrátů, což znamenalo řádný vědecký výzkum, a nikoli pouhou rutinní prospekci. Upozornil jsem také na to, že na jednu osobu je celá republika trochu moc a že by bylo třeba příslušné personální vybavení. Nadiktoval jsem si vcelku drze řidiče auta, které bude nepřetržitě k dispozici, technika do terénu, kartografa a sekretářku na písemné materiály v ústavu. To vše mi bylo obratem přislíbeno i s plnou podporou do budoucna. Výsledkem byla na poměry téměř neuvěřitelná svoboda, což asi v té době bylo nejcennější. Zmíněný řidič a technik v jedné osobě byl mladý muž, jehož z politických důvodů vyhodili těsně před doktorátem z vysoké školy. Naštěstí byl vášnivým trempem, tak jsem mu mohl říct: „Nevěš hlavu, máme na několik let vytrempováno a republika nám leží u nohou!“

Jaký byl přínos akce pro výzkum recentních i fosilních měkkých?

Nečekaně velký – byla to vlastně ohromná exkurze, která nabídla nejen pestrost našeho kvartéru, ale přinesla i objevy různých dosud nejasných procesů a jevů. Příkladem může být tvorba pěniců v jeskyních nebo svahových sutí v různých klimatických fázích, nehlédě k sukcesím měkkých společenstev ve výškovém rozpětí od břehů Dunaje až po alpskou zónu Belianských Tater.

Na těchto základech jsem mohl sepsat monografii *Quartärmollusken der Tschechoslowakei* (Nakladatelství ČSAV, Praha 1964), která se opírá o rozbor z více než 350 nalezišť a na 50 stranách podrobně popisuje tafonomii (způsob fosilizace) měkkých všech našich kvartérních sedimentů od niv nížinných řek po vysokohorské jeskyně. V r. 1965 byla monografie předložena mezinárodnímu kongresu INQUA (International Union for Quaternary Research) v USA jako hlavní dílo o československém kvartéru a přidělena všem národním delegacím i jako doklad, že kvartérní měkkýši poskytují výpověď srovnatelnou s významem rostlinných zbytků a kosterních pozůstatků obratlovců. Dodnes po 50 letech nevyšlo jiné dílo o měkkých srovnatelného rozsahu a náplně.

Po tomto obrovském mezinárodním úspěchu Vás to ale spíše než na mezinárodní konferenci táhlo do divočiny.

S hromaděním poznatků – nejen z oboru malakozologie – vyvstala další možnost celkově zhodnotit paleoenvironmentální výpověď o historii vývoje naší přírody a krajiny během kvartéru, kterou se zabývá moje publikace *Příroda ve čtvrtohorách* (Academia, Praha 1973), jež podle mého přítele, kvartérního geologa K. D. Jägera představuje nejekologičtější dílo této kategorie. Výzkumy pokračovaly zejména v divoké přírodě krasových oblastí, kterými se většina kvartérních badatelů příliš nezabývala. Za spolupráce jeskyňářů a přátel u ochrany přírody se tak nashromáždil bohatý materiál zachycující holocen a často i pozdní glaciál z hornatých končin, takže

2 Na vrchol Ostré skrz skálu.
Velká Fatra, Slovensko

3 Při průzkumu profilu v lomu Richard u Litoměřic. Z archivu V. Ložka (obr. 2 a 3)

4 Na Týřovické skále, Křivoklátsko (listopad 2001)

5 Lom Plešivec (nazývaný podle sousedního lomu také Homolák), Český kras (červen 2009). Na opuštěné stěny lomu se samovolně šíří třeba šplhavá skalnice kýlnatá (*Helicigona lapicida*). Snímky P. Mudry (obr. 4 a 5)

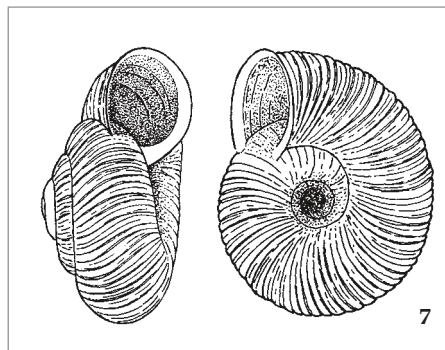
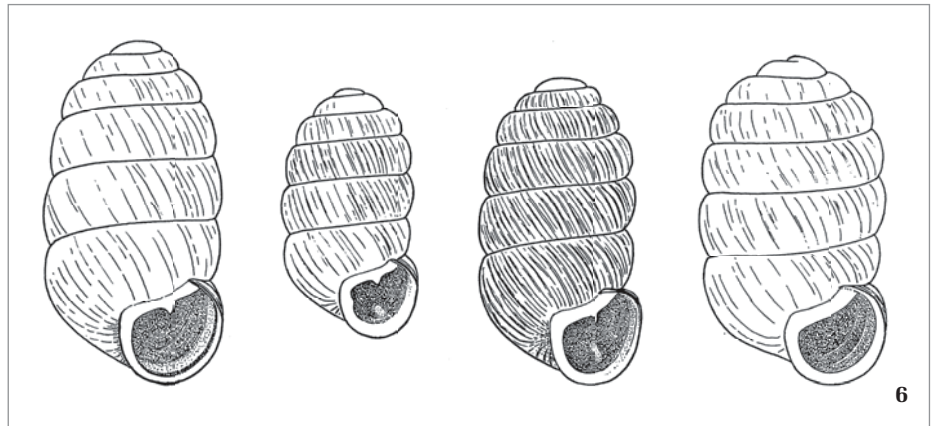
6 Ukázky z kreseb V. Ložka k jeho článkům, které vyšly v Živě. Zástupci rodu zrnovka (*Pupilla*) – charakteristické druhy sprašové stepi. Zleva: zrnovka mechová (*P. muscorum*), z. trojzubá (*P. triplicata*) a z. žebernatá (*P. sterrii*) – dodnes žijí na našem území. První v suchých trávnících a na zříceninách, většinou na náhradních stanovištích, obě další přežívají ve skalních a krasových stepích. Dnes ve střední Evropě již dávno nežije zrnovka *P. densegyrata* (vpravo). Všechny uvedené druhy se vyskytují ve spraších ve velkém počtu jedinců (k článku Spraš a sprašová step – přehlížený biom ledových dob II.; viz Živa 2010, 4: 146–149).

7 Vůdčí druh našich spraší údolníček *Vallonia tenuilabris* dnes obývá stepi a horské pustiny vnitřní Asie včetně jižní Sibíře, zatímco u nás vymřel během pozdního glaciálu před 12 tisíci lety. Orig. V. Ložek (k článku Ledová doba z pohledu zoologa I.; Živa 2004, 1: 5–8)

v současnosti máme po ruce měkkší sukcese více než ze 300 lokalit, které postupně zpracováváme a snažíme se je korelovat s výsledky archeologie, paleobotaniky i vertebratologie, což poskytuje nové pohledy do historie kvartéru.

Jak jste vlastně provozoval vědu, když, pokud vím, jste nikdy nepodal grant?

To je vážná otázka. Sám se mohu vyjádřit jen k poměrům, jež panovaly v rámci mého oboru, který lze stručně vymezit jako výzkum vývoje přírody a krajiny v nejmladší geologické minulosti – kvartéru s důrazem na výpověď, kterou nabízejí fosilní i recentní měkkýši. Rozvinul jsem v tomto

směru rozsáhlé mezinárodní styky a aktivně se podílel na programech v různých odborných komisích (spraše, vody, jeskyně, holocén) mezinárodního sdružení pro výzkum kvartéru INQUA. Odborné problémy se řešily na konferencích a při terénních exkurzích, kde byly předváděny a diskutovány klíčové objekty přímo v přírodě a výsledky publikovány v edici vybraných zástupců rady příslušné komise v mezinárodních publikacích. Místo složitých recenzí byly rozhodující výsledky přímých diskuzí. Spolupráce s kolegy ze zahraničí se nesla v kamarádkém duchu a přátelské pohodě, často skoro jako na trempu.

Z diskuzí pak vyplývaly nové problémy k řešení v příštích letech podle přímých rozhodnutí komise. Žádné složité granty nebo sofistikované modely, ale jasně úkoly přímo v přírodě. Jejich realizace, třeba výkopy a sběry v horách, byly často fyzicky

velmi náročné, ale v mém případě vždy pomohli přátelé ze státní i dobrovolné ochrany přírody, v níž jsem byl aktivně činný od svých studentských let. Dnes na to vzpomínám jako na zlaté časy, zejména na Slovensku.

Vzpomínám také na svého profesora (doktorfátra) Julia Komárka, který mne v době mých začátků vícekrát zapřísahal „doktorskej, ne abyste zapadl mezi ty balvanáře,“ čímž mínil geology. Přesto k tomu došlo a hlavních úspěchů a uznání jsem dosáhl v geoborech. Vždy jsem si ale byl vědom, že původním zaměřením jsem zoolog a biolog. V rámci kvartéru se kombinace bio- a geoborů ukázala jako mimořádně přínosná.

Případá Vám, že dnes panuje ve vědě podobně „blbá nálada“, jak to viděl Václav Havel ve společnosti celkově?

Možná, že na mne s věkem padla nostalgie, ale dnes mi skutečně připadá, že ve vědě bují nezvyklá byrokracie a komercializace, nehledě k vnucování určitých norem omezujících svobodu vědeckého názoru. Zároveň mizí pohoda a kamarádství, které panovalo i v mezinárodním styku. Pro mne byla věda vždy *Scientia amabilis*, jak říkával botanik prof. F. A. Novák, tedy věda milovaná, z níž se to *amabilis* v současné době jaksí vytratilo.

Děkuji Vám za rozhovor.